

Бездзель В.Я.
ПАЛІТЫКА АКУПАЦЫЙНЫХ УЛАД
У ДАЧЫНЕННІ ДА ДЗЯЧАГА НАСЕЛЬНІЦТВА
НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ (1941–1944 гг.)

Вялікая Айчынная вайна ўвайшла ў гісторыю беларускага народа як небывалы па жорсткасці, трагізму і гераізму перыяд барацьбы. Яна закранула кожную беларускую сям'ю, кожнага чалавека, незалежна ад полу і ўзросту. Ваенная праблематыка не губляе сваёй актуальнасці, тым больш, што шэраг праблем і аспектаў гісторыі Беларусі 1941–1945 гг. застаюцца недастаткова распрацаванымі і вывучанымі.

Даследаванне становішча дзяцей ва ўмовах фашысцкай агрэсіі з'яўляецца актуальным, паколькі з тэрыторыі Беларусі паспелі вывезці ў тыл каля 15 % дзяцей да 16 гадоў. Аналіз асноўных напрамкаў дзейнасці фашыстаў у дачыненні да падростаючага пакалення сведчыць пра наяўнасць спецыяльнай праграмы анямечвання славянскіх, у тым ліку беларускіх дзяцей, як на акупаваных землях, так і ў Германіі. Выкарыстанне гітлераўцамі спецыяльнага тэрміна “бандэн кіндэр” падкрэслівае існаванне для акупантаў дадатковай праблемы ў выглядзе падростаючага пакалення, што патрабавала правядзення спецыяльнай палітыкі, якая рэгламентавала б розныя сферы яго жыцця.

Нацысцкая мэтанакіраваная палітыка анямечвання і генацыду падростаючага пакалення была накіравана на дасягненне наступных мэт: 1) не дапусціць ваеннага ўзмацнення суперніка, “воспрепятствовать развитию его биологической силы в будущем” [1, с. 81]; 2) прыцягнуць на свой бок як мага больш падлеткаў і моладзі, каб выкарыстаць іх ў якасці надзейнай апоры на каланізаваных тэрыторыях; 3) набіраць з ліку дзяцей танную рабочую сілу як для працы на месцы, так і ў Германіі; 4) садзейнічаць забыццю нацыянальных каранёў, ператварэнню дзяцей у паслухмяных рабоў праз правядзенне палітыкі германізацыі; 5) падтрымліваць высокую смяротнасць сярод насельніцтва, у тым ліку і дзяцей, спрыяць зніжэнню нараджальнасці; 6) выкарыстоўваць дзяцей як донараў для нямецкіх салдат, кроў якіх не магла “сапсаваць” арыўскую.

Такія дакументы нацысцкай Германіі, як план “Ост”, “Зялёная папка”, “Карычневая папка”, дырэктывы па “асобай кампетэнцыі СС”, распрацаваныя Г. Гімлерам, уяўлялі сабой праграму паэтапнай эксплуатацыі, каланізацыі і германізацыі тэрыторыі СССР [2, с. 78]. Прадугледжвалася, што насельніцтва будзе падвергнута адбору: выберуць найбольш прыгодных ў расавых адносінах, якіх затым асімілююць пераселеныя з Германіі этнічныя немцы. Астатніх чакала смерць або ператварэнне ў паслухмяных рабоў. У 1946 г. на Нюрнбергскім працэсе, дзе

былі асуджаны галоўныя нямецка-фашысцкія злачынцы, было дадзена азначэнне паняццю “германізацыя” (анямечванне), што з’яўлялася часткай той палітыкі, якую праводзілі гітлераўцы на захопленых тэрыторыях: “Германизация, или онемечивание, означает уничтожение национального характера захваченных территорий и искоренение всех элементов, которые не примут нацистской идеологии” [3, с. 557].

Першыя месяцы вайны паказалі адсутнасць канкрэтна акрэсленых мерапрыемстваў па германізацыі падростаючага пакалення на тэрыторыі Беларусі. Дзейнасць нямецкіх войскаў і загады кіраўніцтва былі накіраваны на масавае знішчэнне грамадзянскага насельніцтва, падаўленне супраціўлення, поўнае падпарадкаванне захопленых зямель. У цяжкім становішчы апынуліся выхаванцы дзіцячых устаноў, якія ніхто не збіраўся забяспечваць. М. Кузняцоў, які сустрэў вайну ў піянерскім лагера, што хутка быў ператвораны ў дзіцячы дом, успамінаў: “Жизнь впроголодь уже с первых недель оккупации побуждала детей к поискам съестного на стороне” [4, с. 86].

Жорсткасць акупацыйнай палітыкі адчулі на сабе і яўрэйскія дзеці. Разам з дарослымі яны накіроўваліся для пастаяннага пражывання на тэрыторыю гета. Яўрэйскія дзеці, што знаходзіліся ў дзіцячых установах, ізалявалі ад астатніх. Так зрабілі восенню 1941 г. з выхаванцамі Дамачаўскага дзетдома: 15 дзяцей яўрэйскай нацыянальнасці ва ўзросце ад 2 да 12 гадоў “были изъяты из детского дома и помещены в гетто, а затем 14 из них – расстреляны, и только Ковалеровой Оле 12 лет удалось спастись бегством” [1, с. 220]. Дзеці-яўрэі ўспрымаліся гітлераўцамі як “непрадуктыўныя асобы” (у адрозненне ад дарослай часткі, што была паспяхова задзейнічана на прымусовых работах), якіх прыходзілася яшчэ і карміць. Таму яны, асабліва дзеці-сіроты, станавіліся аб’ектам знішчальнай палітыкі. Так, на тэрыторыі Мінскага гета ў красавіку 1943 г., у час аднаго з пагромаў, быў цалкам выразаны дзіцячы дом на Заслаўскай вуліцы [5, с. 101].

Зусім іншай была палітыка германскіх улад у адносінах да фольксдойчэ і іх дзяцей, асоб нямецкай нацыянальнасці, што пражывалі на тэрыторыі СССР, у тым ліку і ў Беларусі, яшчэ да вайны. Улады адразу адмежавалі гэтую этнічную групу ад астатняга насельніцтва. Пасля праверкі, наколькі яны адпавядаюць “сапраўдным арыям”, у залежнасці ад “чысціні крыві”, забяспечвалі іх пасадамі ў сістэме кіравання. У параўнанні з астатнім насельніцтвам фольксдойчэ карысталіся шэрагам пераваг: яны атрымлівалі дадатковы паёк, большую зарплату, займалі кіруючыя пасады. Для іх дзяцей адкрывалі спецыяльныя школы, сярод якіх узорнай лічылася школа “Адольфа Гітлера” ў Смалявічах, дзе навучалася 30 дзяцей [6, с. 173]. Улічваючы цікавасць вайсковага кіраўніцтва да працы школы, хутчэй за ўсё дзяцей планавалася выкарыстаць як асабліва палітычна надзейных пры асваенні захопленых тэрыторый. Адкрыццё школ для фольксдойчэ з’яўлялася першачарговай справай. Так, у 1942–1943 гг. працавалі школы ў Мінску, Драздах, Смалявічах, Малым Залуччы, Гародні з агульнай колькасцю 150 вучняў [7, арк. 56]. Нацыянальны дэкрэт аб працы абараняў дзяцей-фольксдойчэ, якім не споўнілася 18 гадоў, ад выкарыстання на працы.

Асобныя пастановы нацысцкага кіраўніцтва рэгулявалі сферу дзетанараджэння і аховы дзяцінства. Асноўныя палажэнні выцякалі з прынцыпу пра непаўнацэннасць славянскіх народаў СССР. У дакуменце “Заўвагі і прапановы “Усходняга міністэрства” па Генеральным плане “Ост” гаварылася, што адзін са шляхоў падрыву біялагічнай моцы народа, ёсць давядзенне нараджальнасці рускіх да больш нізкага ўзроўню, чым у немцаў. Для дасягнення гэтага прапаноўвалася “не допускать борьбы за снижение смертности младенцев, не разрешать обучение матерей по уходу за грудными детьми и профилактическим мерам против детских болезней. ... Не оказывать никакой поддержки детским садам и другим подобным учреждениям” [8, с. 132]. Германскі гісторык Х. Герлах зрабіў падлікі стратаў сярод дзяцей да 14 гадоў у раёне Барысаў – Орша – Магілёў, якія складалі 51 %. За 1941–1947 гг. на тэрыторыі Беларусі не нарадзілася каля 800000 дзяцей [9, с. 1159]. Па падліках савецкіх навукоўцаў, у гады вайны “неданадзілася” прыкладна 35 % дзяцей [10, с. 50].

Захоп вялікай колькасці дзяцей пры барацьбе з партызанамі адпавядаў вырашэнню пытанняў рабочай сілы, навучання дыверсантаў, мэтам германізацыі. 6 студзеня 1943 г. Г. Гімлер падпісаў загад “Об обращении с бандитскими детьми”, які рэгламентаваў адбор “расово полноценных подростков мужского и женского пола” [11, арк. 83] для адпраўкі іх са зборных лагераў у распараджэнне гаспадарчых прадпрыемстваў Германіі ў якасці вучняў. Сістэма

працоўнага навучання і перавыхавання была жорсткай і прадугледжвала “послушание, прилежание, безусловное подчинение и честность по отношению к немецким господам” [11, арк. 83]. Дзеці, адарваныя ад сям’і, роднай зямлі, адчувалі на сабе моцнае псіхалагічнае ўздзеянне германскай прапаганды пра немагчымасць вяртання на Радзіму, перамогу Германіі ў вайне з СССР.

Пасля перамогі савецкіх войск на Арлоўска-Курскай дузе рэпрэсіўная палітыка гітлераўцаў дасягнула апагею жорсткасці. Для “дзяцей бандытаў” (гэта значыць дзяцей, якіх захапілі ў раёнах, дзе быў моцны партызанскі рух, ці тых, каго падазравалі ў сувязях з партызанамі і падпольшчыкамі) ужо з сярэдзіны 1943 г. у Германіі і на тэрыторыі Польшчы меліся лагеры для перавыхавання, у прыватнасці ў Канстантынуве, Любліне (за апошні адказваў обер-групэнфюрэр СС Польшы). Фон Бах (упаўнаважаны па барацьбе з партызанамі) з сярэдзіны 1943 г. патрабаваў штодзённых паведамленняў пра колькасць дзяцей 2–10-гадовага узросту, захопленых у час карных экспедыцый [12, арк. 199]. Старэйшыя дзеці разглядаліся фашыстамі ў першую чаргу як працоўная сіла і выкарыстоўваліся на прымусовых работах.

Летам 1944 г. вываз дзяцей за межы рэспублікі набыў характар выкрадання. Па прызнанні нямецкіх злачынцаў, зробленых у час правадзення судовага працэсу ў Мінску ў студзені 1946 г., накірункаў вывазу дзяцей ад 8 да 15 гадоў было некалькі: праз Бабруйскі дзіцячы лагер (500 падлеткаў з г. Петрыкаў, 60 – з в. Макарычы [13, арк. 111, 151]), праз лагер на тэрыторыі вучэбнай гаспадаркі “Чырвоны Бераг” Жлобінскага раёна (1990 чалавек са Жлобінскага, Добрушкага, Рагачоўскага, Стрэшынскага раёнаў [14, арк. 26]), праз лагер у в. Дваранінавічы за 7 км ад Бабруйска (каля 2 тыс.) [15, арк. 28].

Такім чынам, палітыка гітлераўскіх улад прывяла да таго, што за 1941–1944 гг. на тэрыторыі Беларусі загінула больш за 166 тыс. непаўналетніх [16, с. 17], а сіротамі засталіся больш за 138 тыс. чалавек, 60 % з якіх дзеці загінуўшых чырвонаармейцаў і партызан.

Літаратура

1. Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии. 1941–1944 / сост. З.И. Белуга [и др.]. – Минск: Гос. изд-во БССР, 1963. – 436 с.
2. Безыменский, Л.А. Генеральный план «Ост»: замысел, цели, результаты: новые материалы / Л.А. Безыменский // Вопросы истории. – 1978. – № 5. – С. 74–94.
3. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками: сб. материалов. В 7 т. Т. 4. Военные преступления и преступления против человечности / под общ. ред. Р.А. Руденко. – Москва: Гос. изд-во юрид. лит-ры. – 1959. – 896 с.
4. Кузнецов, М. Это тоже наша история. Национал-социализм глазами малолетнего узника. Исповедь о пережитом / М. Кузнецов. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2004. – 386 с.
5. Памяць: гіст.-дакум. хроніка Мінска. У 4 кн. Кн. 4. – Мінск: БЕЛТА, 2005. – 912 с.: іл.
6. Тугай, В.В. «Фольксдойче» в Беларуси (1941–1944 гг.) / В.В. Тугай, С.М. Тугай // Славянскі свет: мінулае і сучаснае: мат-лы рэспуб. навук. канф., 26 сакавіка 2004 г. – Мінск: БДПУ, 2004. – Ч. 2. – С. 166–182.
7. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці. – Ф. 1. – Воп. 1. – Спр. 58.
8. Преступные цели гитлеровской Германии в войне против Советского Союза: документы и материалы / под ред. и с предисл. П.А. Жилина. – Москва: Воениздат, 1987. – 302 с.
9. Gerlach, Ch. Kalkulierte Morde: die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Wessrussland 1941 tis 1944 / Ch. Gerlach. – Hamburg, 2000. – 1232 s.
10. Шахотько, Л.П. Рождаемость в Белоруссии (социально-экономические вопросы) / Л.П. Шахотько. – Минск: Наука и техника, 1975. – 168 с.
11. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей НАРБ). – Фонд 510. – Воп. 1. – Спр. 56.
12. НАРБ. – Фонд 1440. – Воп. 3. – Спр. 930.
13. НАРБ. – Фонд 1363. – Воп. 1. – Спр. 597.
14. НАРБ. – Фонд 1363. – Воп. 1. – Спр. 1335.
15. НАРБ. – Фонд 1363. – Воп. 1. – Спр. 2834.
16. Жылінскі, М.Г. Адукацыя на акупіраванай тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны (чэрвень 1941 – ліпень 1944 гг.): аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02 / М.Г. Жылінскі; Беларус. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. – Мінск, 2002. – 21 с.